

RESPUBLICA CHRISTIANA ANEB SPIRITUALITA A CÍRKEVNĚ POLITICKÉ PŘEDSTAVY BOHUSLAVA HASIŠTEJNSKÉHO Z LOBKOWICZ

PETR HLAVÁČEK

(Geisteswissenschaftliches Zentrum für Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas, Leipzig)

Přelom 15. a 16. století patří ke klíčovým obdobím v dějinách Evropy a křesťanstva. Pozoruhodnou a velmi dynamickou osobností těchto neklidných časů vlamující se renesance, humanismu a počátků evropských reforem byl i Bohuslav Hasištejnský z Lobkowitz, přední český aristokrat, myslitel a básník.¹ Bohuslav se přirozeně zajímal o geograficko-politické a nábožensko-kulturní kontury prostoru, v němž žil, o kterém přemýšlel a psal. Byla to ona *christianitas* či *respublica christiana*, tato poněkud hybridní teologicko-politická entita, jež vznikla prolnutím se a překrýváním náboženských pojmů *Ecclesia universalis* a *Civitas Dei* s geografickým termínem *Europa*. Bohuslav poznal kromě rodné Evropy z vlastní zkušenosti i zbývající dva tehdy známé kontinenty, Asii a Afriku, které navštívil během své velké východní cesty v letech 1490/91, viděl Řím, Jeruzalém, Káhiru i Alexandrii, od cesty do Indie pro nebezpečí upustil.² Na svůj hrad Hasištejn u Kadaně si s sebou přivedl z Egypta i mouřenína Martina, kterému se pak tolik zalíbí lépe, bělostné Česky.³ Bohuslav si rovněž intenzivně žádá stále častěji se objevující informace o zaoceánském Novém světě, o Americe, je informován i o angažmá portugalských králů při podmaňování severní Afriky.⁴ Jasně si uvědomuje, že hranice křesťanstva jsou hranicemi nestálými, “plovoucími”. Se zvědavostí sobě vlastní sleduje, jak se *christianitas* rozpíná přes Oceán směrem západním, zděšení v něm však vzbuzuje smrtěování se křesťanstva na jihovýchodě, kde se prostřednictvím Osmanské říše vlamuje do Evropy barbarská Asie, ona hrozivá představitelka pohanství, ovšem ne toho kultivovaného, řecko-římského. Bohuslav, reformně naladěný křesťan, hlásící se k římské církvi (v dětství ovšem vychovávaný

jako utrakvista), s obavami hledí na vnitřní rozervanost křesťanstva tváří v tvář jeho ohrožení ze strany islámské velmoci. “Turci” jsou stálíci Bohuslavových textů, listů, naučení i epigramů, v nichž vyzývá k obnově existenčně a existenciálně ohrožené společné širší vlasti, pro kterou několikrát použije vedle pojmu *christianitas* i ono staronové a Piem II., humanistou na papežském trůně, oprášené jméno, *Europa*. Z roku 1499 pochází Bohuslavova *Summos Christianos principes contra Turcas excitans adhortatorium carmen*, totiž výzva křesťanským vládcům ke křižáctví proti Turkům.⁵ Bohuslav se tehdy obrací na císaře Maxmiliána i krále francouzského, španělského a anglického, ironizuje neschopnost papeže Alexandra VI. bránit ohrožené křesťanstvo, volá na pomoc krále polského a portugalského i Benátky. Ovšem hlavní naději pro záchranu křesťanstva vidí v českém a uherském králi Vladislavu Jagellonském. Či spíše se vehementně snaží nabídnout svému králi klíčovou roli v tomto osudovém konfliktu. Když roku 1506 zemřela Vladislavova francouzská manželka, královna Anna, píše Bohuslav pro krále svou *Elegia consolatoria*, v níž mu opět nastiňuje jeho možnou budoucí roli při osvobození muslimy obsazeného Řecka: *Mohamedánský kěz tyran svým vojskem před tebou couvne, pod tvým žezlem kěz svrhne vzdělané Řecko své jho*.⁶ Osvobození Řecka, oné *Graecia docta*, krvácejícího srdce východních církví i kolébky antické vzdělanosti, to byl cíl, který vedle znovudobytí Jeruzaléma a Svaté země sledovaly jak v politické, tak literární rovině elity celého křesťanstva. V 15. století lze dokonce hovořit o existenci zvláštního typu zbožnosti, totiž uctívání hranic křesťanstva, uctívání samotného pojmu *christianitas*. Jde o svého druhu zbožnou nábožensko-geografickou „nos-

¹ Srovnej nejnověji – Básník a král. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby (Katalog výstavy v Císařské konírně Pražského hradu). Ed. Ivana KYZOUROVÁ, Praha 2007, zejména s. 94–103, 114–130. K lobkowiczské spiritualitě např. Petr HLAVÁČEK, Nový Jeruzalém? Spirituální rozměr kadaňské rezidence Jana Hasištejnského z Lobkovic (†1517). In: Dvory a rezidence ve středověku. Red. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Praha 2006 (Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 1.), s. 237–272.

² Josef TRUHLÁŘ, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II., Praha 1894, s. 38–40.

³ K tomu Bohuslavův latinský epigram *In Martinum Aethiopem* – Bohuslavs Hassensteinivs a Lobkowitz. Opera poetica. Ed. Marta VACULÍNOVÁ, Monachii et Lipsiae 2006, s. 202 (n. 371).

⁴ Bohuslavs Hassensteinivs a Lobkowitz Epistulae. Tom. II. Ed. Jan MARTÍNEK – Dana MARTÍNKOVÁ, Leipzig 1980, s. 115–117 (n. 111, 113), 157–159 (n. 162).

⁵ Bohuslavs Hassensteinivs a Lobkowitz. Opera poetica. Ed. Marta VACULÍNOVÁ, Monachii et Lipsiae 2006, s. 63–72 (n. 68).

⁶ Bohuslavs Hassensteinivs a Lobkowitz. Opera poetica. Ed. Marta VACULÍNOVÁ, Monachii et Lipsiae 2006, s. 126–132 (n. 199). Latinsko-česká edice viz – Bohuslav HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOWICZ, Carmina selecta. Ed. Jan MARTÍNEK – Helena BUSÍNSKÁ – Dana MARTÍNKOVÁ, Praha 1996, s. 88–101.

talgií“, zaměřenou jak do minulosti (žal nad ztrátou Svaté země, východních patriarchátů, nad pádem Konstantinopole a obsazení Balkánu Turky), tak do budoucnosti (sen o christianizovaném světě pod vládou římského papeže a s tím související nový boom misii zejména na hranicích s nekřesťanskými zeměmi či na Kanárských ostrovech a dále přes Oceán).⁷ Ano. Bohuslav Hasištejnský z Lobkowitz, český šlechtic, jenž kdysi studoval v Itálii, cestoval po Středomoří a navštívil Svatou zemi, působil v Praze a v Budíně, a teď sídlí na rodovém hradě Hasištejně u Kadaně, na česko-saské hranici, si dělá starost o křesťanstvo, o celý svět. A tato starost má svou náboženskou dimenzi – jde o svého druhu „diskrétní zbožnost“, která se svou opravdostí úspěšně mívá jak s tzv. zbožností elit, jež je často jen prostředkem aristokratické autoprezentace, tak s tzv. zbožností lidovou, která je pro krasoduchy Bohuslavova ražení, křesťanské humanisty, spíše karikaturou křesťanství. Bohuslavova zbožnost, kontaminovaná notnou dávkou zvědavosti, má na mysli dobro celku a odmítá jakýkoliv partikularismus. Jak ten český, opájející se zvláštním údělem Čechů v dějinách spásy, tak římský, který pro osobní prospěch a potěšení římských biskupů uvádí ve zmatek všechny křesťany. Bohuslav nevědomky navazuje – společně s jinými humanisty 15. století – na Viklefa i Husa, když vlastně volá po nové definici katolicity církve v humanistickém hávu. Katolicity, která je skutečným univerzalismem, jehož reprezentanty jsou vzdělanci, aktivní tvůrci křesťanského humanismu. A právě proto je součástí jejich přemýšlení o současnosti a budoucnosti křesťanstva i antická topografie.

Bohuslav Hasištejnský z Lobkowitz se samozřejmě cítí jako Čech, *Bohemus*, ovšem je i humanistickým učencem, ovlivněným antickým diskursem, a tak jeho vlast, *Boemia* – *Bohemia*, je mu nedílnou součástí někdejší antické *Germanie*, která se díky *translatio imperii* za Karla Velikého inkarnovala v *Imperium Romanum*. Nejvznešenější a základní částí impéria mu bylo České království, *nobilissima portio imperii*, Praha pak nejen hlavou Čech, ale i celé *Germanie*.⁸ Ve svém spise *De re publica* z roku 1499 Bohuslav připomíná, tak jako většina českých katolických nostalgiků 15. století, slavnou dobu panování císaře Karla IV., kdy Praha byla *nobilissimum Germaniae emporium* a její jméno bylo oslavováno *in omni Europa*.⁹ Přesto nebo právě proto, když Bohuslav komentuje ve svých listech aktuální církevně-politické dění a dává najevo svou frustraci z církevního partikularismu (samozřejmě, že má na mysli především českou utrakvistickou církev), neváhá, tak jako v listě Janu z Pibry z roku 1508, vyzývat k rozboření věčně rebelující Prahy. Nicméně Čechy jsou přece Bohuslavovi poslední východní výspou křesťanské civilizace, Uhry – *Pannonia* a Polsko – *Sarmatia* jsou sice důležitou součástí křesťan-

stva, navíc stejně jako v Čechách zde vládne jagellonská dynastie, ovšem jsou také nárazníkovým pásmem, které je již pod silným vlivem sousedních schizmatických (ruských) a pohanských (muslimských) oblastí. To, co je bezprostředně na východ od tzv. křesťanského Západu (*Occidens*), to je v tehdejší perspektivě oblast, kde vanou kruté severní větry, je to prostor *in regionem Borealem*, který ovládají Skytové a Tataři, vedle Turků hlavní nepřítelé křesťanstva.¹⁰

Bohuslav se však jako vzdělanec a humanista cítí součástí i jiné vlasti, oné *respublica litteraria*, společenství všech evropských učenců, jejichž dorozumivacím jazykem byla humanistická latina a které pojí společný obdiv k řečtině, popřípadě i hebrejštině. Proto nenajdeme v Bohuslavově knihovně žádnou knihu psanou česky nebo německy. Tato druhá/jiná Evropa vzdělavců, zvolna se rodící i díky “apoštolskému” působení Konráda Celtise, má svou vlastní topografii, zcela odlišnou od té církevně-politické. Je rozčleněna do jednotlivých sodalit, přičemž ve středoevropském prostoru byla bezpochyby nejvýznamnější *Sodalitas Danubiana*.¹¹ Sám Bohuslav byl roku 1501 formálně zvolen do čela humanistické *Sodalitas Leucopolitana* ve Wittenbergu, kde měl řadu přátel a kde na univerzitě studovali někteří odchovanci jeho hasištejnské školy, pozdější příznivci Lutherovy wittenberské reformace.¹² Bohuslavovo přemítání a přemýšlení o teologicko-politicko-geografickém horizontu jeho životního prostoru, jak se odráží v jeho textech, je proplouváním mezi problémy soudobé *christianitas*, antickou oblastí *Germania* a impériem, o jehož obnově Bohuslav sní, a onou imaginární a skrze rozsáhlou korespondenci neustále uskutečňovanou *respublica litteraria*. Bohuslav, ač poslední léta svého života pobývá na Hasištejně u Kadaně, je tak občanem mnoha vlastí, usilujícím o opravdovou křesťanskou ctnost, přestože se napájí i z pramenů tzv. pohanských. Bohuslav dokonce neváhá, aby jako občan Germánie namířil své pero na papeže Julia II., jehož, jak vypovídají jeho epigramy, opravdu nemiloval, vytkl mu jeho církevně-politické hazardérství (totiž údajnou snahu o *translatio imperii* na Francii) a pohrozil možnou rezignací Germánie i svou na spojení se stolicí římského biskupa, tedy rozchodem s římskou církví:

Eripies certe Latii si insignia nobis imperii, valeant et tua sacra simul.

(Jestliže doopravdy nám symboly latijské říše vyrveš, pak se rozluč se svými svátostmi též).¹³

Jakoby Bohuslav tímto svým výrokem předpověděl blížící se roztržku církve v době evropských reformací, vnímanou ve svém počátku především jako německé schizma. A skončeme tuto naši lobkowiczskou etudu obsáhlejší citací z Bohuslavova listu Bernardu Adelmanovi z jara 1509,

⁷ K tomu např. dosud nepublikovaná přednáška – Petr HLAVÁČEK, *The Franciscans, Christianity, and Europe: A Theological and Geographic Concept as the Object of Religious Circulation in the Papal Discourse of the Fifteenth Century. Colloque international „Identités franciscaines a l'Âge des Réformes IV. Transferts de reliques et circulation des dévotions (milieu XIVe – milieu XVIIe siècles)“*, Université de Savoie, Chambéry, 17. 3. 2007.

⁸ Josef TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, Praha 1894, s. 155.

⁹ Bohuslav Hassensteinii a Lobkowitz Epistulae. Tom. I. Ed. Jan MARTÍNEK – Dana MARTÍNKOVÁ, Leipzig 1969, s. 9.

¹⁰ Např. Bohuslav Hassensteinivis a Lobkowitz. Opera poetica. Ed. Marta VACULÍNOVÁ, Monachii et Lipsiae 2006, s. 178 (n. 295).

¹¹ *Srovnej obecně – Humanismus und Renaissance im Ostmitteleuropa vor der Reformation (Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 28)*. Hg. v. Winfried EBERHARD – Alfred STRNAD, Köln 1996.

¹² Josef TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, Praha 1894, s. 111–112.

¹³ *Latinsko-česká edice viz – Bohuslav HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOWICZ, Carmina selecta*. Ed. Jan MARTÍNEK – Helena BUSÍNSKÁ – Dana MARTÍNKOVÁ, Praha 1996, s. 50–51.

ze sklonku života našeho učence, kdy nám bezděky dává nahlédnout do svého nitra křesťanského humanisty, aniž by přitom zapřel svůj tradiční sklon k širavé ironii:

Vybízíš mne na konci listu, abych se po světských studiích věnoval četbě evangelia a svatých knih. Je mi to nadmíru milé. Nemůže totiž být bezpečnějšího znamení pravého, svatého a křesťanského přátelství. Ostatně jestliže jsem v mládí, v době, kdy jsem byl zcela pohřížen v pohanské autory a opájel se víc než se slušelo lákadlem výmluvnosti, přece nikdy nepovažoval za vhodné čerpat odtud mravní

a životní zásady, nemusíš se bát, že bych si nyní, kdy mi již hlava šediví, více vážil růží, lilií a rozkošných pramenů než bohaté žně, plných oliv a révy obtížené plody.¹⁴

Studie vznikla v rámci mého projektu „Christianitas – Occidens – Europa. Der Europa-Begriff und die europäische Identitätsbildung in den Königreichen Ungarn, Polen und Böhmen“, financovaného prostřednictvím Fritz-Thyssen-Stiftung a realizovaného v Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas v Lipsku.

Summary

Respublica Christiana: Spirituality and Church-political Ideas of Bohuslav of Lobkowitz and Hassenstein

Petr Hlaváček

The transition between the 15th and 16th centuries is an important period in the history of both Europe and Christianity. It is the time of renaissance, humanism and European reformation. And Bohuslav of Lobkowitz and Hassenstein, prominent Czech aristocrat, scholar and poet is a conspicuous personality in the process. His interests naturally focused on the geographic, political, religious and cultural questions of his time. His *christianitas*, or *res publica christiana*, is a hybrid of theology and politics, which started from the concepts of *Ecclesia universalis* and *Civitas Dei*. It centered on Europe. However, Bohuslav's travels of 1490 to 1491 brought him into Asia and Africa. Besides Rom, he visited Jerusalem, Cairo and Alexandria. He intended to visit India, and only due to dangers, abandoned his plan. He constantly sought information about newly discovered Americas. He followed the Portuguese conquest of North Africa. He realizes that the geographical boundaries of the Christian world were "floating." While *christianitas* was spreading through the New World, Bohuslav was frightened by its losses in the South-East, where the Osman Empire threatend Europe with an Asiatic paganism. (Not to be confused with the cultural Greco-Roman paganism!) In the year 1499, he wrote his *Summos Christianos principes contra Turcos excitans abhortatorium carmen*, a call for a crusade against the Turks. He addressed emperor Maximilian, kings of France, Spain, England, Poland, Portugal, as well as the City of Venice, while ridiculing Pope Alexander VI's incompetence to protect Christendom. He put his highest hopes in the Czech and Hungarian king Vladislav Jagiello. Together with the political and literary elite of his time, he hoped for the liberation of Greece, the *Graecia docta*, the "bleeding heart of eastern churches and cradle of antique wisdom." Fifteenth century brought a special kind of piety in worshiping the "boundaries of Christendom." It was both a nostalgia for the loss of the Holy Land, of the eastern patriarchates, for Constantinople and all of Balkan, and a hope for the extension of Christendom into the New World. Bohuslav considered himself a Czech, *Bohemus*, but at the same time, he was a humanist scholar. His country, *Boemia – Bohemia*, was a part of antique *Germania*, which, by Charlemagne's *translatio imperii*, was a continuation of the *Imperium Romanum*. For him, the Czech Kingdom was the best and fundamental part of the empire, *nobilissima portio imperii*, and Prague was the capital of all *Germania*. In his 1499 treatise *De re publica*, he exalts the time of the reign of Charles IV, when Prague was *nobilissimum Germaniae emporium* and her name was celebrated *in omni Europa*. Nevertheless, as a scholar and humanist, Bohuslav also belonged to the *respublica litteraria*, a community of educated Europeans. Their language was the Latin of the humanists. They admired Greek and Hebrew language and literature. Their "other Europe," Europe of scholars, barely developing under the "apostolic" influence of Conradus Celtis, had its own topography different from its church-political counterpart. It divided the world into several *sodalitates*, o whom the *Sodalitas Danubiana* was certainly the most important one. Bohuslav's ideas about the theological, political and geographical horizons were navigations through contemporary *christianitas*, the *Germania* of antiquity and an "empire" of his dreams, his *respublica litteraria*. While spending the last years of his life on Hassenstein near Kadaň, Bohuslav was a citizen of many homelands.

Translated by Z. F. Daneš

¹⁴ Bohuslav Hassensteinii a Lobkowitz Epistulae. Tom. II. Ed. Jan MARTÍNEK – Dana MARTÍNKOVÁ, Leipzig 1980, s. 160–162 (n. 165), zde s. 162. Český překlad – Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů. Ed. Dana MARTÍNKOVÁ, Praha 1975, s. 109–112, zde s. 111.